

ศิลปะหลังสมัยใหม่กับวิถีชีวิตสหัฐวรรษใหม่

สมโภชน์ ศรีวรรณ*

ลัทธิหลังสมัยใหม่

มนุษย์สร้างระบบโลก พัฒนาระบบ เปลี่ยนแปลงและแก้ไขตามความคิด ความเชื่อและกลวิธีหลากหลาย ทั้งที่ยอมรับและปฏิเสธ สืบทอดและทำลาย ส่งผลต่อการเกิดแบบนิยมหรือระบบนิยมของสังคมโลกในแต่ละยุคสมัย

ชัยชนะทางสนามรบกลายเป็นชัยชนะทางการค้า จักรพรรดิสมมุติเทพมาอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ จากยุคเผด็จการมาสู่ยุคเสรีประชาธิปไตย วัฒนธรรมเดิมเล็กลงแล้ว มีวัฒนธรรมใหม่ขึ้น ลัทธินิยมแบบเก่าเป็นลัทธินิยมใหม่

ลัทธิหลังสมัยใหม่ (POSTMODERNISM) เป็นกลุ่มความคิด ความเชื่อ ที่ปรากฏขึ้นในวงการศิลปะ วรรณคดี สังคมวิทยาและเทคโนโลยี ในช่วงระยะเวลาประมาณเกือบครึ่งศตวรรษ กลุ่มนักคิด นักวิชาการตะวันตก ระบุว่าในยุคหลังสมัยใหม่ (POSTMODERNITY) เป็นสังคมแบบหลังสมัยใหม่ (POSTMODERNIZATION) แม้จะมีความเห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ตามหลังหรือต่อเนื่องตามลำดับเวลาของกลุ่มสมัยใหม่ ซึ่งหลายท่านแย้งว่าไม่เกี่ยวกับ ยุคหลังสมัยใหม่เป็นปรากฏการณ์ใหม่ กระบวนการใหม่ ภาพซ้อนและภาพใหม่ ต่างไปจากลัทธิสมัยใหม่ (MODERNISM) แต่ไม่ปฏิเสธการศึกษาเชิงเปรียบเทียบทั้งสองลัทธิเพื่อความเข้าใจในความเป็นไป

กลุ่มหลังสมัยใหม่พยายามแสดงออกถึงความแตกต่าง ความไม่เชื่อมั่นในกระบวนการคิดและการดำรงชีวิตสมัยใหม่ ลัทธิสมัยใหม่ซึ่งแยกตัวออกจากอำนาจครอบงำเบื่องบน ชนชั้นสูง ศาสนา และขนบนิยมของลัทธิก่อนสมัยใหม่ (PREMODERNISM) ปรับเปลี่ยนมาสู่ความเชื่อในศักยภาพของปัจเจกชน จนกลายเป็นมนุษย์ผู้ต้องการพัฒนาขึ้นในสังคมสมัยใหม่ สร้างแบบแผน สร้างอำนาจของบุคคลขึ้นมาแทนอย่างน่าระวางสงสัยในความเชื่อว่ามีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของลัทธิสมัยใหม่ มนุษย์เป็นผู้มีระบบการใช้เหตุผลและวิทยาศาสตร์ เป็นที่มาของความก้าวหน้าทั้งหมด แต่สงครามโลกก็เกิดขึ้นสองครั้ง ปัญหาสังคมเกิดขึ้นต้องตามแก้ไขและจัดระเบียบกันไม่เสร็จ ทำลายสิ่งแวดล้อมโดยไม่รับผิดชอบ รวมทั้งปัญหาทางการเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมที่แผ่ขยายไปทั่วโลก

* อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

วิรุณ ตั้งเจริญ กล่าวถึงลัทธิหลังสมัยใหม่ว่า ลัทธิหลังสมัยใหม่ที่ประกาศ อีสรภาพทางความคิด มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่เห็นด้วยกับวิถีคิดเก่า ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดและแนวทางของลัทธิสมัยใหม่ ลัทธิสมัยใหม่ที่เติบโตมาพร้อมกับบทบาทและอำนาจของชนชั้นกลาง และระบบโรงเรียนที่มีกรอบความคิดและหลักสูตรที่ผลิตคนในลักษณะมวลผลิต ลัทธิหลังสมัยใหม่ที่ก่อตัวและแสดงตัวอย่างเป็นสากล เป็นปรากฏการณ์ร่วมในกระแสวัฒนธรรมร่วมสมัยในปัจจุบัน กระแสลัทธิหลังสมัยใหม่ลูกกลมไปทางด้านสังคมศาสตร์ ความพยายามในการสร้างขบวนการประชาสังคม ประชาธิปไตยภาคพลเมือง การสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง องค์กรพัฒนาเอกชนหรือ NGOs (NON-GOVERNMENT ORGANIZATION) แสวงหาความชอบธรรม แสวงหาอัตลักษณ์ในการคิด การอยู่ร่วมกัน การสร้างวัฒนธรรมในชุมชนที่มีความหลากหลาย ภาพซ้อนและพลวัตในสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ (วิรุณ ตั้งเจริญ 2545 : 10)

พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ ได้สรุปความคิดลัทธิหลังสมัยใหม่ไว้ดังนี้

นักวิชาการบางท่านยังเชื่อว่า ปัญหาหรือคำถามที่สำคัญสำหรับสังคมหลังสมัยใหม่ก็คงได้แก่ ใครจะเป็นผู้ตัดสินว่า อะไรเป็นความรู้ รวมทั้งใครจะทราบว่า อะไรคือสิ่งจำเป็นที่ต้องตัดสินใจ เมื่อการตัดสินใจในเรื่องความรู้มิได้เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติตามแบบสมัยใหม่และมานุษยนิยมในอดีต อาทิเช่น การประเมินความรู้ว่าเป็นความจริง (จากคุณสมบัติในเชิงเทคนิค) หรือความดี ความยุติธรรม (จากคุณสมบัติด้านจริยธรรม) หรือแม้ในสถานะของความงาม (จากคุณสมบัติทางสุนทรียะ) นอกจากนี้คำถามที่สำคัญอีกคำถามหนึ่งก็คือ ความเกี่ยวข้องของกระแสด้านความคิดนี้กับการเมือง หรืออย่างน้อยก็เป็นเรื่องความเคลื่อนไหวต่อความคิดเรื่อง FRAGMENTATION (การแบ่งแยกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย) ลักษณะอันชั่วคราว การกระทำหรือการปฏิบัติตาม รวมทั้งความไม่ถาวรของสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่เลวกลุ่มลัทธิหลังสมัยใหม่เชื่อว่ามีความตอบมากมายในสังคมปัจจุบันของเรา สิ่งหนึ่งที่เป็นผลมาจากลัทธิหลังสมัยใหม่ก็คือจะเป็นปรากฏการณ์เกี่ยวกับความเชื่อพื้นฐานทางศาสนาในประเด็นคำถามเกี่ยวกับตำนานหรือเรื่องเล่าอันยิ่งใหญ่เกี่ยวกับความจริงในศาสนา...อย่างไรก็ดี ลัทธิหลังสมัยใหม่ดูเหมือนจะให้ทางเลือกที่จะเชื่อมโยงวัฒนธรรมของการบริโภคในโลกใบนี้เข้าด้วยกัน ซึ่งเปิดโอกาสให้สินค้าและรูปแบบของความรู้ไปสู่มือของปัจเจกโดยปราศจากการควบคุมใดๆ ทางเลือกเหล่านี้มุ่งสนใจที่ “การคิดถึงผู้อื่น” และการกระทำทั้งหลาย (การดิ้นรนในสังคม) เป็นความจำเป็นของท้องถิ่นที่มีข้อจำกัดและบางส่วนอาจจะไม่เกิดผล โดยการละทิ้ง “ตำนานหรือเรื่องเล่าที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย” (เท่ากับเป็นการให้เสรีภาพแก่ชนชั้นแรงงานทั้งปวง) และมุ่งให้ความสนใจที่เป้าหมายเฉพาะของท้องถิ่น (เช่นปรับปรุงศูนย์เลี้ยงเด็กเล็กสำหรับแม่ที่ต้องทำงานในชุมชนแต่ละชุมชน) ความคิดด้านการเมืองของกลุ่มหลังสมัยใหม่ เปิดโอกาสให้มีความสำคัญกับทฤษฎีของพื้นที่นั้น ดังนั้นคตินิยมของนักคิดหลังสมัยใหม่อาจจะต้องเป็นว่า “think globally, act locally” and don’t worry about any grand scheme or master plan. (พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ. 2545 : 14-15)

ศิลปะหลังสมัยใหม่

ศิลปะสมัยใหม่ (MODERN ART) พยายามหลุดพ้นจากการตอบสนองอำนาจเบื้องบน ชนชั้นสูง ศาสนา และประเพณีนิยมในอดีตมาสู่โลกแห่งปัจเจกและความสำคัญของปัจเจกชน แต่มาติดกรอบตัวเอง ตอบสนองเฉพาะบุคคลผู้สร้าง ตอบสนองชนชั้นกลาง บุคคลเป็นศูนย์กลางของความหมายและความจริง เป็นการสร้างอำนาจใหม่ แบบนิยมใหม่

ศิลปะหลังสมัยใหม่เริ่มปรากฏขึ้นในวงการศิลปะ สถาปัตยกรรม วรรณคดี เป็นกระแสหลากหลายหลายแนวคิด แนวทางและรูปแบบ ขยายวงกว้างไปทั้งปรัชญา สังคมวิทยา ดนตรีและเทคโนโลยี ฮิมเมลฟาร์ป (GERTRUDE HIMMELFARB) กล่าวถึงลัทธิหลังสมัยใหม่ว่า

ลัทธิหลังสมัยใหม่ มองได้จากสาขาวิชา ความหมายทางวรรณคดี คือการปฏิเสธความแน่นอนตายตัวของตัวบท (text) ไม่ว่าเรื่องใด นอกจากนั้นก็โต้แย้งการไม่ยอมให้ผู้เขียนมีความสำคัญเหนือผู้ตีความ และไม่ยอมรับหลักเกณฑ์การจัดประเภทวรรณกรรม ที่ให้เอกสิทธิ์แก่หนังสือที่เป็นผลงานสำคัญเหนือหนังสือประเภทการ์ตูน ในทางปรัชญาประเด็นสำคัญในแนวคิดนี้ อยู่ที่การปฏิเสธความสอดคล้องระหว่างภาษาและความเป็นจริง และไม่ยอมรับว่าเราสามารถเข้าถึงความจริง (truth) ที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงได้ ในด้านกฎหมาย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสหรัฐอเมริกา) ลัทธิหลังสมัยใหม่โต้แย้ง การปฏิเสธความแน่นอนตายตัวของรัฐธรรมนูญ ปฏิเสธการเป็นต้นตำรับความคิดที่ไม่อาจโต้แย้งได้ของผู้ก่อตั้งรัฐธรรมนูญ ตลอดจนปฏิเสธความชอบธรรมของกฎหมาย โดยถือว่ากฎหมายเป็นเพียงเครื่องมือแห่งอำนาจ ในส่วนของประวัติศาสตร์ ลัทธิหลังสมัยใหม่ก็คือการปฏิเสธความแน่นอนตายตัวของอดีตนั่นเอง ไม่มีความเป็นจริงแห่งอดีตที่นอกเหนือไปจากสิ่งที่นักประวัติศาสตร์เลือกกำหนดขึ้น อันหมายถึงการถือว่าไม่มีความจริงอันเป็นภววิสัย (objectivity) เกี่ยวกับอดีตแต่อย่างใดทั้งสิ้น (ธีระ นุชเปี่ยม. 2536 : 59)

การปรากฏตัวของกลุ่มศิลปะและวรรณกรรมลัทธิดาดา (DADAISM) และกลุ่มป๊อปอาร์ต (POP ART) ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ที่สวนทางกับกลุ่มศิลปะสมัยใหม่ขณะนั้น ซึ่งกำลังมุ่งมั่นสนองตอบอารมณ์นามธรรมส่วนตนบนกรอบผ้าใบแล้วไปใส่ในหอนิทรรศการ นับว่าเป็นความแตกต่างและท้าทายจนอาจกล่าวได้ว่า มีนัยสำคัญว่านามธรรมอย่างนั้นไม่มีอะไร จิตรกรรมแบบนั้นตายไปแล้ว ศิลปะลัทธิดาดาจึงส่งผลต่อกลุ่มศิลปะหลังสมัยใหม่ในเวลาต่อมา

ศิลปะลัทธิดาดาแสดงทรรศนะทางวรรณกรรมและรูปแบบศิลปะด้วยสื่อวัสดุติดตั้งหลากหลายลักษณะ สะท้อนปัญหาสังคมโลก เยาะเย้ย ถากถางสังคม ต่อต้านสงคราม ต่อต้านความงามศิลปะในแบบที่ชื่นชมกันอยู่ ส่วนศิลปะแบบป๊อปอาร์ตนั้น วิรุณ ตั้งเจริญ กล่าวไว้ว่า

ในช่วงที่เศรษฐกิจเฟื่องฟูปลายทศวรรษ 1950 ป๊อปอาร์ตได้แสดงบทบาทขึ้นในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา นำเสนอผลงานศิลปะด้วยภาพวัตถุในชีวิตประจำวัน สื่ออลังการและวัตถุต่างๆ ที่ใครๆ อาจจะมีมองข้าม ศิลปินป๊อปอาร์ตเลือกสรรภาพจากวัฒนธรรมมวลชนที่ทันสมัย (popular mass culture) วัตถุ สิ่งพิมพ์ งานโฆษณา นิตยสาร ภาพยนตร์ บรรจุภัณฑ์ ตัวอักษร ตัวเลข ฯลฯ นำมาแสดงออก ศิลปินติดตามสังคมที่แข่งขันในระบบทุนนิยมแข่งขันทางสื่อสารมวลชน สื่อมวลชนที่เข้ามาครอบคลุมนชีวิตประจำวันสะท้อนปรากฏการณ์เหล่านั้นเป็นผลงานศิลปะ ผลงานป๊อปอาร์ตอาจมิใช่ความงามที่ศิลปินสร้างขึ้นโดยตรง แต่เป็นภาพจากภาพที่ปรากฏในสังคมทุนนิยมภาพที่เราคุ้นเคยและใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน ทุกสิ่งล้วนสวยงาม ทุกสิ่งที่เปิดเผยในสังคม ศิลปะเป็นสิ่งธรรมดาสามัญที่ไม่ต้องเกรงกลัว ทุกคนชื่นชมกับป๊อปอาร์ต โดยไม่ต้องแสวงหาความรู้หรือการศึกษาที่ซับซ้อน ทุกคนล้วนสัมผัสสื่อเหล่านี้ได้ ผลปรากฏว่า ป๊อปอาร์ตได้รับการชื่นชมต้อนรับจากคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่เป็นอย่างมาก ศิลปะได้กลายเป็นปรากฏการณ์ร่วมสมัยที่สดใส ไม่ใช่ลมหายใจที่เก่าครึ่นพิพิพิธภัณฑสถานศิลปะอีกต่อไป (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2545 : 7)

ศิลปะลัทธิหลังสมัยใหม่เป็นศิลปะที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคม เป็นความจริงที่จริงแท้ สะท้อนภาพสัมพันธ์กับชีวิต หลากหลายสาระของชีวิตประจำวัน แก่นสาระอยู่ที่ผู้บริโภค โดยผ่านสื่อวัสดุ พื้นที่แสดงโดยทั่วไปในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ผู้คนมีส่วนร่วม ไม่เว้นแม้กระทั่งบาทวิถี ศิลปะเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้คนเกี่ยวข้องและ

สัมผัสจากพื้นฐานของชุมชน สำนักของชุมชนปราศจากการครอบงำทางความคิด แบบแผน และวัฒนธรรม
ที่เข้ามาทำลายตัวเอง ศิลปะไม่ใช่เครื่องประดับในพิพิธภัณฑ์ ห้องนิทรรศการ อาคารโรงแรม อย่างที่เป็นอยู่ใน
สังคมสมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

ธีระ นุชเปี่ยม. (แปล) POST-MODERNISM ในประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, 2536.

พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. การวิจารณ์ศิลปะในแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
2545.

วิรุณ ตั้งเจริญ. ศิลปะหลังสมัยใหม่และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2545.

_____ . ศิลปะ : อนาคต. กรุงเทพฯ : สันติศิริการพิมพ์, 2544.